

ÚJ KÖNYVEK

Egy gazdasági felzárkózás anatómiája

Ismertetés és reflexiók

Muraközy László: A koreai rejtély – remetéből világpolgár

(Akadémiai Kiadó, 2020, Budapest, 270 oldal)

című könyvére

FIKÓ LÁSZLÓ*

A cikk Muraközy László legfrissebb könyvét mutatja be és elemzi. A kötet a Koreai-félsziget kétezer évnyi gazdaságtörténetét fogja át, középpontjába azonban a 20. század fejleményeit helyezi, fokozott figyelmet szentelve a század második felében kiépülő fejlesztő államnak. A rövid bevezetőt követően a cikk fejezetenként tekinti át és értékeli a könyvet, ennek során az egyes fejezetek tömör bemutatásán túl több esetben ki is egészíti az ott leírtakat, valamint a hiányosságokra is felhívja a figyelmet. Az 1980-as évek demokratizálódási folyamatait és az 1997–1998. évi pénzügyi válság következményeit, illetve a kis- és középvállalkozások és a külföldi működőtőke-beruházások állami iparpolitikában betöltött szerepét lehetett volna bővebben tárgyalni, mivel ezek képezhetik a globalizációhoz alkalmazkodott fejlesztő állam eszközeit.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: E6, F40, F52, F54, F63, G01, N00.

Kulcsszavak: Korea, gazdasági fejlődés, fejlesztő állam.

* *Fikó László*, a nagyváradai Partiumi Keresztény Egyetem adjunktusa.
E-mail: fiko_laci@yahoo.ca

A kézirat első változata 2021. szeptember 2-án érkezett szerkesztőségünkbe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2021.65.9-10.86>

Abstract

The Anatomy of an Economic Catching-up

The Korean puzzle – from hermit to cosmopolite

(Akadémiai Kiadó, 2020, Budapest, 270 pages)

LÁSZLÓ FIKÓ

The article presents and analyses László Muraközy's latest book. It covers two thousand years of economic history of the Korean peninsula, but focuses on the developments of the 20th century, with a special emphasis on the developmental state that emerged in the second half of the century. Following a brief introduction, the paper reviews the book chapter by chapter, not only providing a concise introduction to each chapter but also supplementing the chapters in several cases and pointing out shortcomings. Amongst these, it is worth mentioning that the democratisation processes of the 1980s and the consequences of the 1997/1998 financial crisis should have been discussed in greater detail in the book. Moving on to the present day, the role of SMEs and Foreign Direct Investment (FDI) in public industrial policy should also have been discussed, as they can be instruments of a developmental state adapted to globalisation.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: E6, F40, F52, F54, F63, G01, N00.

Keywords: Korea, economic development, developmental state.

Az állam gazdasági szerepvállalásának vizsgálata kiemelt fontosságú Muraközy László kutatói munkásságában. A 2012-ben megjelent *Államok kora*, valamint a 2016-ban kiadott *Japán rejtély* című monográfiák után a most bemutatásra kerülő kötet ennek a hosszú kutatásnak egy következő logikus lépése. Az Akadémiai Kiadó gondozásában 2020-ban megjelent mű 270 oldalon, öt fejezetre bontva mutatja be a dél-koreai gazdasági csoda létrejöttének körülményeit.

A kínai kulturális hatás szerepe Korea fejlődésében

Az első fejezet a Koreai-félsziget fejlődését a kezdetektől egészen a 20. századig követi nyomon. A fejezet elején az ókori Kínát a Római Birodalommal hasonlítja össze a szerző. A két birodalom közötti különbséget legjobban a városok szemléltetik. A Római Birodalom városai önálló politikai és gazdasági egységet alkottak, választott vezetőkkel rendelkeztek, a környező vidékkel szervesen fejlődtek, annak központját jelentették. A Nyugatrómai Birodalom összeomlása után a városok az európai fejlődés kiindulópontjait képezték. Ettől eltérően a kínai városok csupán a központi hatalom helyi eszközei voltak, szigorú bürokratikus uralom alatt álltak, meg volt szabva, hogy ki, mikor és hová léphet be. A városi vezetőket központi-

lag nevezték ki, nem rendelkeztek helyi kötődéssel, emiatt legfőbb érdekük az volt, hogy minél nagyobb haszonra tegyenek szert a város révén. A városok példája alapján látható, hogy Kína nagymértékben centralizált volt, a kiterjedt és korrupcióra hajlamos bürokrácia pedig meghatározó szerepet játszott a birodalom irányításában, része volt az elitnek. Az említett jelenségek fényében nem meglepő, hogy a Római Birodalom gazdasági, pénzügyi és katonai téren sikeresebb volt Kínánál. Mivel a Kínai Birodalom a 20. századig fennmaradt, ezért Bizánchoz hasonlóan gátolta környezete fejlődését. A Kínai Birodalom fennmaradása a kínai kultúrának, ezen belül a konfucianizmusnak tulajdonítható. Ez a szabályrendszer meghatározza a társadalmi kapcsolatok során tanúsítandó magatartást. A világ rendjéhez történő alkalmazkodást, a társadalmi konvenciók elfogadását hirdeti. A konfucianizmus állami ideológiává vált, mivel kiválóan szolgálta az elit érdekeit a hatalom megtartása és kiterjesztése terén. Ezek a mélyen beágyazódott informális intézmények biztosították a folytonosságot.

Az első fejezet további részeiben a szerző a Koreai-félsziget kétezer éves történelmét foglalja össze egészen a 20. század elején bekövetkezett japán megszállásig. Ezt az igen hosszú időszakot az erős kínai hatás, ezzel párhuzamosan pedig az egyre mélyülő konfucianizmus jellemezte, ami keretet adott a kiépülő koreai intézményrendszernek. Már az időszak kezdetén komplex bürokrácia működött a Koreai-félszigeten, a konfucianizmus és a kínai klasszikusok pedig a bürokraták felkészítésének részét képezték. Később, a vizsgált időszak vége felé a konfucianizmus már áthatotta az egész társadalmat, így meghatározta a családon belüli viszonyokat is. A gazdaság fejlődésében nem érdekelt uralkodók, a kiterjedt bürokrácia és a konfucianizmus hagyományaiból következő társadalmi stabilitás gazdasági stagnáláshoz, elzárkózáshoz és átható korrupcióhoz vezetett. Mindezek következtében a 19. század végére az ország a szomszédos hatalmak célpontjává vált. Kína, Oroszország és Japán versenyéből az utóbbi került ki győztesen, miután 1894-ben legyőzte Kínát, 1904-ben pedig Oroszország fölött diadalmaskodott. E háborúk következtében Korea 1905-ben elvesztette szuverenitását, 1910-ben pedig Japán gyarmata lett.

Az első fejezet elején a Római Birodalom és a Kínai Birodalom közötti eltérések ismertetése, valamint a konfucianizmus rövid bemutatása nagyon fontos a kötetben, mert ennek révén válik érthetővé a kínai kulturális hatás szerepe a Koreai-félszigeten. Ezt a részt a félsziget kétezer éves történetének leírása követi. A szerző nem veszik el a kötet témaválasztása szempontjából főlegesen történelmi részletekben. Ezt a hosszú időszakot tömören, céltudatosan tárja az olvasó elé, mindvégig a gazdasági fejlődés kérdéskörére összpontosítva.

Az erőteljes kínai kulturális hatás mellett a 19. századra az ország bezárkózása és lemaradása volt megfigyelhető, határozott gazdaságfejlesztési célkitűzésekkel rendelkező központi irányítás révén azonban a képzett bürokrácia és a konfucianus etika szerint nevelkedett társadalom látványos eredményeket volt képes elérni a 20. században. Ennek mikéntjeit ismerhetjük meg a továbbiakban.

A gyarmati időszak hozzájárulása a későbbi sikerekhez

A japán megszállás évtizedeit a kötet második fejezete mutatja be. Az 1905 és 1945 közötti időszak rengeteg szenvedést okozott a koreai népnek, a japán megszállók erőteljes asszimilációs politikát folytattak. A megszállás kezdetén a mezőgazdaság volt a legfontosabb ágazat, mert Japán a gyarmatokról igyekezett fedezni rizsszükségletét, a pénzügyi rendszer kiépítése után azonban számottevő japán tőke áramlott Koreába, aminek révén jelentős ipari kapacitások jöttek létre. A nagyszámú helybeli bürokratát is alkalmazó gyarmati kormányzat gazdaságfejlesztési stratégiája elsősorban a japán tulajdonú nagyvállalatoknak kedvezett. Ők olcsó hitelekhez, adókedvezményekhez és különféle egyéb támogatásokhoz juthattak, de a koreai cégek lehetőségei is megnövekedtek a hitelhez jutás terén. 1938-ra a vállalatok 42 százaléka koreai tulajdonban volt, bár ezek kis vállalatok voltak és főként a könnyűiparban, a kereskedelemben és az élelmiszeriparban működtek. A nehéziparban és vegyiparban tevékenykedő tőkeerős nagyvállalatok japán tulajdonban voltak. Fontos volt ugyanakkor a vegyes vállalatok szerepe, amelyek révén a koreai cégek szaktudáshoz és tőkéhez juthattak. 1940-ben a vállalatok 27 százaléka vegyes tulajdonú volt. A háborús készülődés az 1930-as években felgyorsította a koreai iparfejlesztést, mivel a félsziget a kínai terjeszkedés bázisát képezte. A nehézipart a félsziget északi részére telepítették, a déli részen a könnyűipar és az élelmiszeripar dominált. 1940-re Korea ipari exportórrá vált, de a mezőgazdasági export mindvégig fontos maradt. A fejletlen belső piac miatt a Japánba irányuló export dinamizálta a gazdaságot.

A gyarmati időszak bemutatása után a szerző kitér annak hosszú távú következményeire és hatásaira. A gyarmati uralom végén 2,2 milliárd dollár értékű japán ipari vagyont maradt Dél-Koreában.¹ Ezek a kapacitások az 1950 és 1953 közötti koreai háború pusztításai ellenére is számottevők maradtak. A lezajlott iparosítás további fontos hozadéka volt, hogy létrejött a koreai ipari munkások rétege, az alapfokú – japán nyelvű – oktatás kiterjedtebbé vált, valamint a szakképző intézmények növekvő

¹ A koreai félsziget második világháború utáni felosztását a harmadik fejezet bemutatása kapcsán tárgyalom.

száma miatt javult a humán tőke minősége. A gazdaság és a társadalom modernizációján túlmenően a szerző hangsúlyozza, hogy a gyarmati időszakban, a gazdaságnak a bankrendszer révén történő sikeres fejlesztése során tapasztalatokat szerző üzletemberek és bürokraták ismeretei a japánok távozása után is megmaradtak.

A japán megszállás hosszú távú hatásait érdemes egy kicsit részletesebben kifejteni. Az amerikai katonai kormányzat a második világháború után érintetlenül hagyta a gyarmati állam bürokráciáját, a rendőrséget és a katonaságot. A gazdaság pénzügyi rendszeren keresztül történő állami irányításának eszközrendszere és gyakorlata szintén fennmaradt. Ezeket a gyarmati államtól öröklött képességeket az 1948 és 1960 közötti Li-kormányzat nem aknáztta ki megfelelően. Az 1961 utáni Pak-kormányzat azonban a gyarmati időszakban bevezetett, állam által vezérelt exportorientált fejlődés mellett döntött, mert az elit célja ekkor már a gyors gazdasági fejlődés előmozdítása volt. A folytonosság az üzleti szférában is megfigyelhető. Bár a gyarmati kormányzat a japán vállalatokat részesítette előnyben, Dél-Korea sikeressé vált nagyvállalatai pedig zömében a gyarmati kor után alakultak meg, ennek ellenére hangsúlyozandó, hogy ezeket a nagyvállalatokat olyan üzletemberek alapították, akik a gyarmati rendszerben szereztek tapasztalatokat. Az ipari infrastruktúrát szintén megörökölte Dél-Korea a gyarmati államtól. A félsziget déli részén a könnyűipar dominált, ami kedvezett a későbbi gyors fejlődésnek, mert egyszerűbb volt exportképesse tenni. A koreai háború alatt jelentős pusztítást szenvedett el az ipari infrastruktúra, ugyanakkor a gyárakat újra felépíteni már egyszerűbb feladat, mint újakat létrehozni, amire a gyors és kiemelkedően sikeres nyugatnémet és japán újjáépítés is jó példa (Kohli, 1994, 1997). A japán gyarmatosítás hozadékát tehát nem a megépült ipari kapacitásokban és a létrejött vállalatokban célszerű mérni, hanem inkább a későbbiekben felhasználható fejlesztési és vezetési tapasztalatokban.

A fejlesztő állam kiépülése

A harmadik, igen terjedelmes fejezet a fejlesztő állam megszületésének és virágzásának időszakát mutatja be. A fejezetben a szerző az 1961 és 1979 közötti Pak Csong Hee-rendszer alatt történt eseményekre koncentrált, de röviden kitért a második világháború utáni másfél évtized fejleményeire is. A második világháború után a Koreai-félszigetet az Egyesült Államok és a Szovjetunió felosztotta egymás között. A szovjet érdekszférába vont területen létrejött Észak-Korea, míg a félsziget déli részén az Egyesült Államok által támogatott Dél-Korea. A szerző nem tárgyalja

a szocialista Észak-Koreát, a kötetben a továbbiakban a kapitalista Dél-Korea tapasztalatait tekinti át.²

Az amerikai katonai kormányzás évei után 1948 és 1960 között Li Szin Man irányította az országot. A Li-adminisztrációnak nem volt átfogó gazdaságfejlesztési stratégiája, mivel az ország hatalmas mennyiségű amerikai segílyt kapott a koreai háború után, ezért erre nem is volt szüksége. Az állam a pénzügyi rendszeren keresztül a gyarmati időkhöz hasonlóan aktívan beavatkozott a gazdaság működésébe, ezt azonban a rövid távú politikai haszonszerzés motiválta. Mindezek ellenére ennek az időszaknak is voltak a későbbi sikereket megalapozó fejleményei. Lezajlott a föld-reform, amelynek eredményeként 1957-re a vidéki lakosság 88 százaléka földtulajdonhoz jutott. Végbement a japán ipari vagyron privatizációja, ennek nyomán 1956-ra az egykori japán vállalatok 90 százaléka magánkézbe került. Általában az egykori hivatali alkalmazottak vásárolták meg őket, de kivették a részüket a privatizációból a volt földbirtokosok is, akik sok esetben már a második világháború előtt is működtek üzemeket. Nagyszámú új vállalat is létrejött ebben az időszakban. 1985-ben az 50 legnagyobb vállalat (*csebol*³) közül 23 a Li-kormányzat idején alakult meg. A heves diáklázadások miatt 1960. április 19-én Li lemondásra kényszerült, amit zűrzavaros időszak követett. A hatalmi vákuumot kihasználva 1961. május 20-án a Pak Csong Hee által vezetett katonai junta vette át az ország irányítását. Pak a japán hadsereg tisztjeként szolgált a második világháború alatt, a katonai akadémiát Tokióban végezte, példaképeinek a japán Meidzsi-időszak vezető bürokratáit tekintette. Uralma során mindvégig szoros kapcsolatot ápolt Japánnal, amely Dél-Korea egyik legfontosabb gazdasági partnere volt ebben az időszakban. Jelentős mennyiségű hitel, fizikai tőke és segíly érkezett Japánból, és az export számottevő része is oda irányult.

A Pak-rendszer létét leginkább a fokozódó észak-koreai háborús fenyegetés, valamint a csökkenő amerikai segílyek veszélyeztették. A megoldást az exportorientált iparosításban találták meg. Az exportból származó bevételek helyettesítették a csökkenő segílyeket, az iparosítás során kiépített nehéz- és vegyipar ugyanakkor az ország védelmi képességeit is emelte. Korea államilag irányított iparosodásának három fontos összetevője volt: a *csebolok*, az állami bankrendszer és a képzett bürokrácia. A katonai hatalomátvétel után a legnagyobb *csebolok* vezetőit bebörtönözték, és

² A szocializmus és a kapitalizmus közötti különbséget közérthetően mutatja be Kornai (2011).

³ A *csebol* magántulajdonban lévő vállalati konglomerátum, amelyet egy adott család birtokol és irányít. Tevékenységi köre igen szerteágazó, számos iparágban működhetnek leányvállalatai. A *csebolok* már a gyarmati időszakban megjelentek, de felemelkedésük a Li Szin Man-rendszer idejére tehető (Kim, 1976; Kohli, 1994).

csak az együttműködésükért cserében engedték szabadon őket. Az állami tulajdonba került pénzügyi rendszeren keresztül a csebolok kedvezményes hitelekhez juthattak, ha teljesítették a kiszabott beruházási feladatokat, és megvalósították a kitűzött exportcélokat. Az állami fejlesztési elképzeléseket a képzett és lojális bürokrácia dolgozta ki részletesen, és ültette a gyakorlatba. A bemutatott sajátos gazdaságpolitikai megoldások miatt nevezték *fejlesztő államnak* Dél-Koreát.⁴ A fejlesztő állam intézményeinek kiépítése során Pak nagymértékben támaszkodott a gyarmati tapasztalatokra, de azokat átalakította és korszerűsítette. A Pak-rendszer első évtizedét a hatalom megszilárdítása és az exportorientált fejlődés intézményeinek kiépítése kísérte. Az évtized végére jelentős exportsikerekkel büszkélkedhetett Dél-Korea. Ezután az 1970-es években az iparstruktúra tudatos átalakítása, a nehézipar kifejlesztése és dominánssá válása zajlott le. Mindezzel párhuzamosan azonban fokozódott a gazdasági instabilitás, és növekedtek a társadalmi feszültségek. A belső nehézségek és az olajválságok miatt megcsappant nemzetközi kereslet ellenére a koreai export dinamikusán nőtt ebben az időszakban, a kiépült gigantikus termelési kapacitások pedig megalapozták a későbbi expanziót. A nehézipar kiépítése során bekövetkezett gyors fejlődés nyomán a csebolok és a munkások érdekérvényesítő képessége nagymértékben megnőtt,⁵ emiatt erősödött a rendszerrel szembeni ellenállás. Az évtized végére Pak politikailag elszigetelődött, képtelen volt uralni az államapparátust. A Pak-rendszernek az elnök elleni merénylet vetett véget 1979 októberében.

A harmadik fejezet a kötet központi egységét képezi. Az azt megelőző fejezetek a fejlesztő állam kiépüléséhez vezető történelmi előzményeket mutatták be, az utána következők pedig – miként ez a továbbiakból kitűnik – a fejlesztő állam intézményeinek leépítését, a demokrácia és a piacgazdaság irányába történt elmozdulást tárgyalják. Mindez nem véletlen, mert a fejlesztő állam virágzásának időszakára vezethetők vissza a későbbi gazdasági sikerek, amelyeknek köszönhetően Dél-Korea már az 1990-es évek eleje óta fejlett ipari országnak tekinthető. Az ország megértéséhez elengedhetetlen az 1960-as és 1970-es évek ismerete, emiatt a kötet leghosszabb fejezete igen részletes betekintést ad az adott időszak történéseibe. A fejlesztő állam intézményi keretének kiépítésén, az exportorientált fejlődés beindításán, valamint az iparstruktúra átalakításán túlmenően a fejezet Pak Chung Hee életével, valamint a fontosabb csebolokkal is megismertet.

⁴ A fejlesztő állam sajátos gazdaságpolitikai eszközeit magyar nyelven Vigvári (2009) foglalja össze.

⁵ A hatalmas ipari központokba csoportosított munkások könnyebben tudtak szervezkedni, javuló munkakörülményeket, majd később demokráciát követeltek. A növekvő reálbérek ellenére tömegtüntetések jellemezték az 1970-es éveket (Chu, 1998).

Demokratikus átalakulás, pénzügyi liberalizáció, válság

A Pak elleni merénnyel véget ért a fejlesztő állam aranykora is. Az 1980-as és 1990-es éveket már a fejlesztő állam átalakítására tett reformkísérletek és a demokratikus folyamatok megindulása jellemezte. Ezt mutatja be a negyedik fejezet. Pak Csong Hee halála után Cson Duhvan tábornok ragadta magához a hatalmat. A Cson-kormány gazdaságpolitikája megpróbált eltávolodni a korábbi közvetlen állami beavatkozástól. 1981 és 1983 között privatizálták az állami bankokat, a néhez- és vegyipar kedvezményeit megszüntették, a kamatlábak emelkedtek, a szubvenciók csökkentek, a külföldi tőkét fokozottan bevonták a finanszírozásba.⁶ Az 1980-as évek jelentős gazdasági sikereket hoztak, mivel beérték az elmúlt időszak beruházásai, az élénk világpiacon kereslet miatt pedig lehetőség volt kihasználni a kiépített hatalmas kapacitásokat, ami külkereskedelmi többletbe vezetett. Aggasztó fejlemény volt ugyanakkor a rövid lejáratú külföldi hitelek arányának megugrása. Cson tábornokot Ro Theu követte, aki 1988-ban demokratikus választások révén került hatalomra.⁷ 1993 és 1998 között a civil Kim Jongszam töltötte be az elnöki tisztséget. Megtörte a katonai diktatúra hagyományait, és tovább csökkentette az állami beavatkozásokat, liberalizálta a külföldi tőke beáramlását.⁸ Az 1994. évi pénzügyi liberalizáció után a külföldi rövid távú tőkék akadály nélkül áramolhattak be az országba. Ezekből a helyi bankrendszer hosszú távú kölcsönöket folyósított a vállalati szférának. A hitelezési standardok igen lazák voltak, a bankok a liberalizált pénzügyi rendszer időszakában is a régi beidegződések alapján folytatták a vállalati szektor hitelezését. A vállalati szférát alacsony hatékonyság és kihasználatlan kapacitások jellemezték, az export gyengélkedett, a külkereskedelmi mérleg negatív volt.

⁶ A liberalizációs lépésektől azt remélték, hogy a csebolok hatalma csökkenni fog. Nem számítottak rá, hogy az óvintézkedések ellenére a csebolok felvásárolják a bankokat, és saját kezükbe veszik a finanszírozás problémáját. A 80-as években a csebolok látványosan növekedtek. A legnagyobb 10 csebol részesedése a GNP-ből 1984-re meghaladta a 60 százalékot (Amsden, 1989).

⁷ A kormányzat kegyetlen fellépése ellenére az ellenzéki erők szervezettsége növekedett a 80-as évek elején. Az elnök demokratikus úton történő megválasztását követelték. Cson 1987. április 13-án még kiállt a következő elnök rezsim általi kinevezése mellett. 1987 júniusában milliós részvételű tüntetések rázták meg az országot, az egyetemi ifjúság, az ipari munkások és a középosztály részvételével. A tüntetések nyomán Ro Theu, az uralkodó párt elnöke demokratikus választásokat jelentett be. Megjegyzendő, hogy a munkásmozgalmak felől érkező fenyegetés miatt a csebolok nem vették ki részüket a demokrácia érdekében folytatott küzdelemből, mert az elnyomó állam garantálta az alacsony béreket, ugyanakkor nagy szerepük van abban, hogy az állam aktív gazdasági beavatkozásai visszaszorultak (Minns, 2001).

⁸ A liberalizáció során megszüntették a Gazdaságtervezési Hivatalt (EPB), ami többek között a külföldről érkező hitelek felügyeletét látta el. A fejlesztő állam fontos intézményi megoldásainak lebontása komoly veszélynek tette ki a dél-koreai gazdaságot (Lim & Jang, 2006).

A kedvezőtlen előjelek ellenére a csebolok bátran növelték adósságállományukat, mivel bízhattak az állami kimentésben.⁹ Az 1997 júliusában Thaiföldön kirobbant ázsiai pénzügyi válság következtében azonban a külföldi tőke áramlásának iránya megfordult, a külföldi befektetők kivonták a tőkét a kockázatos régióból. Mindez párosulva a nagymértékben eladósodott vállalati szektor csődjeivel a bankrendszer fizetéképtelenségéhez vezetett. A kialakult mély válság a frissen megválasztott Kim Dedzsung elnök számára lehetőséget kínált a régóta halogatott hosszú távú reformok megvalósítására. Megerősítették a pénzügyi rendszer szabályozását, ennek nyomán független központi bank és egységes pénzügyi felügyelet jött létre. Növelték a devizatartalékokat, és SWAP-egyezményeket kötöttek a környező országokkal. A reformok után a pénzügyi rendszer válságtűrővé vált. A válság során a csebolok átszervezése is lezajlott.¹⁰ Az egymást átfedő kapacitásokat megszüntették, ezáltal a kulcsiparágakra koncentrállhattak, növelték az átláthatóságot, csökkentették az adósságokat. A reformok harmadik fontos területe a munkapiacot érintette. Rugalmas munkapiacot hoztak létre, ezzel párhuzamosan pedig megerősítették a szociális védőhálót. A lezajlott reformok ellenére az állam szerepe jelentős maradt. Valódi áttörés a pénzügyi rendszer reformja terén történt.

A negyedik fejezet igen mozgalmas, változásokkal teli időszakot dolgoz fel. Sajnos azonban a szerző nem részletezi eléggé az akkori eseményeket. Különösen az 1980-as évek fejleményei kapcsán lehet ilyen érzése az olvasónak. Ez azért gond, mert számos máig ható folyamat vette kezdetét vagy bontakozott ki ebben az évtizedben. A legfontosabb a társadalmi erőviszonyok megváltozása a lezajlott iparosítás következtében, aminek hatására az addig elnyomott társadalmi csoportok szembeszálltak a hatalommal, ami demokratikus folyamatokat generált. A liberalizációs folyamatokat is érdemes hangsúlyozni, amelyeket kihasználva a csebolok óriási méretűre növekedtek. Az 1990-es években pedig az 1997–1998. évi ázsiai pénzügyi válság, annak Dél-Koreába történő begyűrűzése és a válság idején végrehajtott re-

⁹ A csebolok érdekérvényesítő képessége igen erőteljes volt az 1990-es évek elején, mert a demokratikus politikai versenyben a politikusok jobban rá voltak szorulva a nagyvállalatoktól érkező politikai támogatásokra, ami megnövelte a csebolok jelentőségét. A politikusok rá voltak kényszerülve, hogy kedvezzenek a cseboloknak (Kang, 2003).

¹⁰ A csebolok végrehajtották az állam által előírt reformokat. Eladták vagy felszámolták a hozzánk tartozó eladósodott vállalatokat, és a kulcságazataikra koncentrálltak. Javult a transzparencia, ami megkönnyítette a befektetők döntéseit. Javult továbbá a vállalatok irányítása is, például külső igazgatósági tagok alkalmazásával. Mindez azonban állami kényszer hatására történt (Choe & Pattnaik, 2007). A Kim Dedzsung-kormányzat a válságkezelés időszakában régimódi állam–csebol kapcsolatrendszert hozta vissza, amelyben a reformokkal ellenkező vállalatok kimentését megtagadták. A reformok után a nagyvállalatok a piac irányítása alá kerültek (Cherry, 2003, 2005).

formok érdemeltek volna bővebb ismertetést. Különösen a csebolok átszervezésének hosszabb bemutatását hiányolom. Ezeknek a témáknak bővebb kifejtése fontos adalék lett volna Dél-Korea mélyebb megismeréséhez és megértéséhez. Természetesen meg lehet érteni a szerző döntését, hogy nagyívű munkájában igyekezett a legfontosabb kérdésekre fókuszálni.

A fejlesztő állam napjainkban

Az ázsiai pénzügyi válság utáni időszak fejleményeit és a jövő kihívásait a kötet zárófejezete tárgyalja. A végrehajtott reformok ellenállóvá, válságtűrővé tették a pénzügyi rendszert, emiatt a 2008–2009. évi nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság nem okozott jelentős károkat. A 2010-es évekre Dél-Korea felzárkózott az OECD-országokhoz, az 1 főre jutó GDP az OECD-átlag 89 százaléka volt 2017-ben. Mindez új kihívásokat jelent, mert az eddig követett növekedési modell, amely a magas beruházási rátára és a munkaerő fokozott bevonására épült, a kifulladás jeleit mutatja. Emiatt a beruházások nyakló nélküli növelése helyett az innovációra kívánják a hangsúlyt helyezni a továbbiakban. A kormány a kkv-szektorot szeretné innovációra ösztönözni,¹¹ az átláthatatlan működésű, alacsony hatékonyságú csebolok azonban továbbra is uralják a gazdaságot, ismét új szektorok felé terjeszkednek, politikai kapcsolataik révén ellenállnak a mélyreható reformoknak. Az alacsony termelékenységű munkaerő fokozott bevonását pedig az elöregedő társadalom fogja akadályozni a jövőben, emiatt az oktatási rendszer minőségének javítása elengedhetetlen feladat. Az állami oktatási intézmények hiányosságai miatt igen jelentős a magániskolák és a különórát adó oktatási intézmények szerepe, ami nagy terhet ró a családokra. Az említettekkel összefüggésben a szociális védőhálót is szükséges megerősíteni. Az idős lakosság 45 százaléka szegénységi küszöb alatt él, mivel a kkv-knál dolgozók fizetése alacsony, nyugdíjban pedig általában nem részesülnek. Mindez a hagyományosan alacsony állami kiadások emelkedésével fog jární, ami adóemeléseket feltételez. Az útkeresés során a kormány a fejlesztő állam hagyományos eszközeit ösztönösen használja, a fejlesztő állam teljes felszámolása tehát még nem történt meg. Fontos kérdés, hogy a felzárkózás után a dél-koreai gazdaság is stagnálni fog-e, ahogyan az Japán esetében történt. Dél-Korea azonban sokkal ki-

¹¹ Az ázsiai pénzügyi válság után az állam jelentős szerepet vállalt az innovatív kkv-k ösztönzése terén. A beavatkozások magukba foglaltak pénzügyi támogatásokat, hitelgaranciát és infrastrukturális beruházásokat (Kalinowsky, 2008). A 2004-ben kezdődött regionális fejlesztési program keretében pedig az innovációt a kkv-k, valamint a helyi egyetemek és kutatóközpontok együttműködése révén igyekeztek elősegíteni (Koo, 2013).

sebb, nyitottabb gazdaság, amely jobban össze van kapcsolódva a világgazdasággal, a pénzügyi rendszert pedig sikerült felkészíteni a globalizáció kihívásaira. A szerző véleménye szerint a tapasztalatok fényében bizakodni lehet abban, hogy lépésről lépésre előre tud haladni az ország a felmerülő problémák megoldásában.

A záró fejezetben a kormányzat által napjainkban alkalmazott gazdaságfejlesztési eszközöknek érdemes lett volna nagyobb figyelmet szentelni. Említésre kerül a kkv-k szerepe az innovációban, részleteket azonban nem tudunk meg a kormány elképzeléseiről. A külföldi működő tőke vonzásának kérdése ugyanakkor teljesen kimarad, annak ellenére, hogy a 2000-es évek elejétől kezdve látványosan fokozódik a Dél-Koreába irányuló beáramlás. A külföldi működőtőke-beáramlás minimális volt a fejlesztő állam aranykorában, csupán az 1990-es évek végén, az ázsiai pénzügyi válság során gyorsult fel.¹² Mindez érthető, mert a fejlesztő állam hagyományos iparpolitikája a szűkös erőforrások állami elosztására épült.

A válság idején végrehajtott reformok keretében határozott lépéseket tettek a külföldi működőtőke-vonzás erősítésére, egyszerűbb szabályozást és pénzügyi ösztönzőket vezettek be, továbbá a beruházókat segítő ügynökséget hoztak létre (Nicolas et al., 2013). Az FDI-vonzás során a nemzeti fejlesztési célok kapnak prioritást. Az állami beavatkozások a külföldi működő tőkét olyan területekre irányítják, ahol a hazai ipar technológiatranszferre szorul, ennek során a vegyesvállalatokat részesítik előnyben a felvásárlással szemben (Thurbon & Weiss, 2005). A külföldi működőtőke-befektetések ösztönzése és a kkv-k támogatása a globalizáció kihívásaihoz alkalmazkodott fejlesztő állam eszközének tekinthető.

Összefoglalás, következtetések

Muraközy László könyve hiánypótló a magyar nyelvű közgazdasági irodalomban. Tudományos cikkek és doktori értekezések foglalkoztak már a dél-koreai fejlesztő állammal, amelyek azonban az ország fejlődését ilyen részletességgel még nem mutatták be. A szerző a művében a Koreai-félsziget kétezer évnyi történetét fogta át, a középpontba mindvégig a gazdaság helyzetét és az azt befolyásoló tényezőket helyezve. Hangsúlyozta a kétezer évnyi konfucióanus nevelésnek a koreai népmagatartására, a hatalomhoz való viszonyulására gyakorolt fundamentális hatását. Mindez a 19. század végéig a bezárkózás és a fejletlenség elfogadását eredményezte, de megfelelő irányítás mellett gazdasági csoda valósulhatott meg.

¹² <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=KR>. Megnyitva: 2021. 08. 10.

A szerző – nagyon helyesen, mert ez közgazdasági munka – nem veszett el a koreai őstörténet leírásában. Csak azokat a jelenségeket hangsúlyozta, amelyek a 20. századi események és folyamatok megértéséhez szükségesek. Rövid időn belül a 20. század elején történt japán megszállásnál találja magát az olvasó, innen pedig már közvetlen a kapcsolat a század második felében kialakuló fejlesztő állammal. Ennek kiépülése, virágzása, majd lassú átalakulása képezi a kötet fókuszát. Ezt mi sem jelzi jobban, mint az, hogy a Pak-rendszer 18 esztendejét a könyv leghosszabb fejezete mutatja be igen részletesen. Az ez utáni időszakokra azonban mintha egy kicsit kevesebb figyelmet szentelt volna, pedig az 1980-as és 1990-es évek demokratizálódási folyamatai és ezzel párhuzamosan a fejlesztő állam intézményrendszerének leépítése szintén nagyon izgalmas és fontos témakör. Az 1997–1998. évi ázsiai pénzügyi válságot követő reformokat is érdemes lett volna részletesebben bemutatni, különös tekintettel a csebolok átszervezésére. A válságkezelés után pedig hangsúlyozni lehetett volna az állam kiemelt szerepét a kvk-k támogatásában és a külföldi működőtőke-befektetések ösztönzésében. Ezek az apró hiányosságok azonban nem kisebbítik a szerző eredményeit, a könyv érdemeit. *A koreai rejtély* nagyon fontos hiánypótló kötet, amelyet szeretettel ajánlok a közgazdasági előképzettséggel rendelkező, a koreai gazdaságtörténet és a fejlesztő állam témaköre iránt érdeklődő olvasóknak.

Hivatkozások

- Amsden, A. H. (1989). *Asia's Next Giant*. Oxford University Press.
- Cherry, J. (2003). The 'Big Deals' and Hynix Semiconductor: state–business relations in post-crisis Korea. *Asia Pacific Business Review*, 10(2), 178–198. <https://doi.org/10.1080/13602380410001677209>
- Cherry, J. (2005). “Big Deal” or big disappointment? The continuing evolution of the South Korean developmental state. *The Pacific Review*, 18(3), 327–354. <https://doi.org/10.1080/09512740500188977>
- Choe, S. & Pattnaik, C. (2007). The transformation of Korean business groups after the Asian crisis. *Journal of Contemporary Asia*, 27(2), 232–255. <https://doi.org/10.1080/00472330701254062>
- Chu, Y. W. (1998). Labor and democratization in South Korea and Taiwan. *Journal of Contemporary Asia*, 28(2), 185–202. <https://doi.org/10.1080/00472339880000121>
- Kalinowski, T. (2008). Korea's recovery since the 1997/98 financial crisis: The last stage of the developmental state. *New Political Economy*, 13(4), 447–462. <https://doi.org/10.1080/13563460802436616>
- Kang, D. (2003). Transaction Costs and Crony Capitalism in East Asia. *Comparative Politics*, 35(4), 439–458. <https://doi.org/10.2307/4150189>
- Kim, K. (1976). Political Factors in the Formation of the Entrepreneurial Elite in South Korea. *Asian Survey*, 16(5), 465–477. <https://doi.org/10.2307/2643194>

- Kohli, A. (1994). Where Do High Growth Political Economies Come From? The Japanese Lineage of Korea's „Developmental State”. *World Development*, 22(9), 1269–1293. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(94\)90004-3](https://doi.org/10.1016/0305-750X(94)90004-3)
- Kohli, A. (1997). Japanese colonialism and Korean development: A reply. *World Development*, 25(6), 883–888. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(97\)00009-0](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(97)00009-0)
- Koo, Y. (2013). Evolution of industrial policies and economic growth in Korea: challenges, crises and responses. *European Review of Industrial Economics and Policy*, 7. <http://revel.unice.fr/eriep/index.html?id=3598> .
- Kornai, J. (2011). *Gondolatok a kapitalizmusról*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lim, H. & Jang, J. (2006). Between neoliberalism and democracy: the transformation of the developmental state in South Korea. *Development and Society*, 35(1), 1–28. <https://www.jstor.org/stable/deveandsoci.35.1.1>
- Minns, J. (2001). Of miracles and models: The rise and decline of the developmental state in South Korea. *Third World Quarterly*, 22(6), 1025–1043. <https://doi.org/10.1080/01436590120099777>
- Nicolas, F., Thomsen, S., & Bang, M. (2013). Lessons from investment policy reform in Korea. *OECD working papers on international investment*, 2. <http://dx.doi.org/10.1787/5k4376zqcpf1-en>
- Thurbon, E. & Weiss, L. (2006). Investing in openness: The evolution of FDI strategy in South Korea and Taiwan. *New Political Economy*, 11(1), 1–21. <https://doi.org/10.1080/13563460500494784>
- Vigvári, G. (2009). Változó szerepek. In: Csáki, Gy. (szerk.): *A látható kéz. A fejlesztő állam a globalizációban*. Budapest: Napvilág.